

YUNESCONING O'ZBEKISTONDAGI MEROS OB'EKTLARNI RO'YXATGA OLISHDAGI FAOLIYATI

Magdiyeva Noila

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Tarix yo'nalishi 3-22-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston hududidagi moddiy va nomoddiy madaniy meros ob'ektlarini muhofaza qilish va rivojlantirishdagi YUNESKONing faoliyati, shuningdek, tarixiy shaharlar va yodgorliklarning ro'yxatga olinishi, restavratsiya va boshqaruv rejalarini tahlil qiladi. Mazkur ishlar O'zbekistonning boy tarixiy merosi va turizm salohiyatini saqlash, xalqaro tajribani o'rganish va milliy qonunchilikni rivojlantirishga qaratilgan. Shu bilan birga, maqolada mamlakatdagi tarixiy shaharlar – Xiva, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Termiz kabi markazlar va ularning yodgorliklari, shuningdek, Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlaridagi madaniy meros obyektlarining muhofazasi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, YUNESKO, madaniy meros, tarixiy yodgorliklar, Ichan-Qala, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, restavratsiya, nomoddiy meros, turizm, muhofaza qilish, tarixiy shaharlar, xalqaro hamkorlik.

KIRISH: O'zbekiston o'zining boy va betakror tarixi bilan insoniyat madaniy merosining eng qadimiy beshiklaridan biri hisoblanadi. Ushbu hududda ming yillar davomida turli madaniyatlar to'qnashuvi sodir bo'lgan, turli din vakillari o'zaro tinch-totuvlikda yashagan. Shuningdek, O'zbekiston islom dini rivojiga bebaho hissa qo'shgan buyuk alloma va mutafakkirlar yurti bo'lib, islom arxitekturasi noyob durdonalari – masjidlar, madrasalar, maqbaralar, minoralar va qarvonsaroylar joylashgan. Shu sababli ajdodlarimiz tomonidan muqaddas qadamjolarini asrab-avaylash, tarixiy yodgorliklarni saqlash va obod qilish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyatga ega.

1993-yilda O'zbekiston BMT qoshidagi ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha xalqaro tashkilot – YUNESKOGa a'zo bo'ldi. Shu davrdan boshlab mamlakatning moddiy va nomoddiy madaniy merosi, shuningdek tarixiy shaharlar xalqaro standartlarga muvofiq saqlash va muhofaza qilish jarayonlari boshlab berildi. Xiva (Ichan-Qala), Buxoro, Samarqand va Shahrisabz tarixiy markazlari, shuningdek, Chotqol biosfera rezervati YUNESKONing Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritildi, 30 dan ortiq obyekt esa dastlabki ro'yxatda turib, kelajakda qo'shilishi rejalashtirilgan. Shu bilan birga, O'zbekistondagi nomoddiy madaniy meros – Navro'z, Shashmaqom,

Katta ashula, Palov madaniyati kabi o'zbek xalqining boy an'analari YUNESKOning nomoddiy merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Mustaqillik yillarida mamlakat turizm salohiyatini rivojlantirish hamda tarixiy merosni asrashga qaratilgan bir qator xalqaro va milliy tadbirlar amalga oshirildi. Jumladan, Termizning 2500 yillik, Shahrisabz va Qarshining 2700 yillik yubileylari nishonlandi, Xiva va Buxoro tarixiy markazlaridagi yodgorliklar qo'riqxonaga maqomiga ega bo'ldi, Samarqand markazidagi Registon, Shohi Zinda va Go'ri Amir majmualari restavratsiyadan o'tkazildi. Shu bilan birga, Surxondaryo viloyati tarixiy obyektlari, Jumladan Oq Ostona Bobo, Hakim Termiziy majmualari va Qirqqiz saroyi YUNESKO ro'yxatiga kiritilishi uchun nomzod sifatida tayyorlandi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining va Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari asosida tarixiy hududlarda qurilish va obodonlashtirish loyihalari YUNESKOning Umumjahon merosi markazi bilan kelishilgan holda amalga oshirilmoqda. Shu tariqa, O'zbekiston hududidagi moddiy va nomoddiy meros ob'ektlarini asrash, tarixiy shaharlarni boshqarish va turizmni rivojlantirish bo'yicha milliy tizimni takomillashtirishga qaratilgan tizimli ishlar olib borilmoqda.

Bugungi kunda mamlakatning moddiy va nomoddiy madaniy merosi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda tan olingan bo'lib, O'zbekiston Markaziy Osiyo mamlakatlari orasida tarixiy va madaniy turizm salohiyatiga ega yetakchi davlat sifatida e'tirof etilmoqda. Shu sababli, mamlakatdagi madaniy merosni muhofaza qilish, tarixiy shaharlarni rivojlantirish va YUNESKO standartlariga muvofiq boshqarish masalalari ilmiy, madaniy va siyosiy jihatdan katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston o'zining boy va betakror tarixi bilan insoniyat madaniy merosining eng qadimiy markazlaridan biri hisoblanadi. Ushbu hududda ming yillar davomida turli madaniyatlar to'qnashuvi sodir bo'lgan, turli din vakillari tinch-totuvlikda yashagan. Shu bilan birga, mamlakatimiz islom dini rivojiga hissa qo'shgan buyuk alloma va mutafakkirlar yurti, arxitektura va madaniyatning noyob durdonalari joylashgan. Ajdodlarimiz mangu qo'nim topgan muqaddas qadamjolarini asrab-avaylash, ularni muhofaza qilish va obod qilish bugungi kunda ham dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shu sababli, mamlakat mustaqillikka erishganidan so'ng, tarixiy yodgorliklar, shaharlar va madaniy meros obyektlarini saqlash bo'yicha tizimli ishlar yo'lga qo'yildi.

1993-yilda O'zbekiston BMT qoshidagi ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha xalqaro tashkilot – YUNESKOga a'zo bo'ldi. Shu davrdan boshlab mamlakatning moddiy va nomoddiy madaniy merosi xalqaro standartlar asosida saqlanishi yo'lga qo'yildi. 1994-yilda BMT va YUNESKO ko'magida Ipak yo'li mavzusida xalqaro seminar o'tkazilib, tarixiy shaharlar va yodgorliklarni asrash, turizmni rivojlantirish masalalari muhokama qilindi. Mustaqillik yillarida Termiz,

Shahrisabz va Qarshi shaharlarining tarixiy yubileylari nishonlandi. Xiva (Ichan-Qala), Buxoro, Shahrisabz va Samarqand tarixiy markazlari YUNESKONing Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritildi. Shu bilan birga Surxondaryodagi Oq Ostona Bobo, Hakim Termiziy majmualari, Qirqqiz saroyi, Arab Ota, Ishratxona, Mirsaid Bahrom maqbaralari, Chor Bakr va Shayx Muxtor Valiy majmualari ham ro'yxatga kiritish uchun nomzod obyektlar sifatida taqdim etildi.

Hududiy ko'rsatkichlarga qaraganda, Qashqadaryo viloyatida jami 1321 ta moddiy-madaniy meros obyektlari mavjud bo'lib, shundan 1043 tasi arxeologik, 210 tasi arxitektura, 43 tasi monumental va 35 tasi diqqatga sazovor joylarni tashkil qiladi. Surxondaryoda esa 561 ta tarixiy yodgorlik mavjud bo'lib, ularning davri paleolitdan XX asrgacha davom etadi. O'zbekiston bo'yicha jami 7-8 mingdan ortiq tarixiy obidalar mavjud bo'lib, 200 dan ortig'i YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan. Bu obyektlarning tarkibida 545 tasi arxitektura, 575 tasi tarixiy, 1457 tasi san'at va 5500 dan ortig'i arxeologik obyektlarni tashkil etadi.

O'zbekistonning tarixiy shaharlaridagi moddiy va nomoddiy madaniy meros ob'ektlarini saqlash va muhofaza qilish bo'yicha tizim milliy va xalqaro qonunchilikka muvofiq shakllantirilgan. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-martdagi 265-sonli qarori va 2021-yil 3-martdagi 119-sonli qarori orqali barcha moddiy va arxeologik meros obyektlari Madaniyat departamenti va muzey qo'riqxonasiga topshirildi. Shu tariqa, YUNESKONing Umumjahon merosi markazi bilan kelishilgan holda tarixiy hududlarda qurilish, obodonlashtirish va restavratsiya loyihalari amalga oshiriladi. Masalan, 2020-yilda Buxoro tarixiy markazida 11 loyiha kelishib tasdiqlangan.

Shaharlar va yodgorliklar jihatidan Xiva (Ichan-Qala) o'zining qasrlar, saroylar, masjidlar va madrasalari bilan mashhur. Buxoro tarixiy markazi Poyikalon majmuasi, Ark, Somoniylar maqbarasi kabi ob'ektlarni o'z ichiga oladi. Samarqand Registon maydoni, Shohi Zinda, Bibixonim majmualari va Go'ri Amir maqbarasi bilan ajralib turadi. Shahrisabz Amir Temur ona shahridir va Oqsaroy, Dorut-tilovat yodgorlik majmui, Ko'kgumbaz masjidi kabi yodgorliklar bilan boyitilgan. Termiz va Surxondaryo hududidagi yodgorliklar – Oq Ostona Bobo, Hakim Termiziy majmualari va Qirqqiz saroyi – tarixiy va diniy meros sifatida ahamiyatlidir.

Nomoddiy meros esa o'zbek xalqining boy madaniy an'alarini ifodalaydi. Navro'z, Shashmaqom, Katta ashula, Palov madaniyati xalqaro miqyosda e'tirof etilgan va YUNESKONing nomoddiy merosi ro'yxatiga kiritilgan. Shu orqali, nafaqat moddiy, balki madaniy va ijtimoiy merosni saqlash tizimi mustahkamlanmoqda.

Turizm sohasida O'zbekiston Markaziy Osiyodagi yetakchi mamlakatlardan biri bo'lib, tarixiy shaharlar va yodgorliklar asosida ziyorat, eko, etno va ekstremal turizm yo'nalishlari rivojlanmoqda. Qashqadaryo viloyatida 2020-yilda 7100 nafar xorijiy va 48 000 nafardan ortiq mahalliy sayyohlar tashrif buyurgan. Shu bilan birga, viloyatning turistik, siyosiy va madaniy hayotini yoritish uchun ingliz tilidagi "Inside

Kashkadarya” jurnali dunyoga chiqarildi.

YUNESKO bilan hamkorlik, xalqaro anjumanlar va seminarlar orqali tarixiy va madaniy merosni muhofaza qilish, restavratsiya va boshqaruv tizimlarini takomillashtirish imkoniyati yaratilmoqda. Shu bilan birga, tarixiy shaharlar bosh rejasi va menejment rejaları xalqaro standartlar asosida ishlab chiqilmoqda. Bu esa davlat va nodavlat tashkilotlar faoliyatini samarali yo‘naltirish, xalqaro tajribani o‘rganish va madaniy merosni saqlash bo‘yicha milliy tizimni rivojlantirish imkonini beradi.

Shunday qilib, O‘zbekiston hududidagi moddiy va nomoddiy madaniy meros ob’ektlarini muhofaza qilish, tarixiy shaharlarni boshqarish va turizmni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar mamlakatning ilmiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi va uni xalqaro maydonda tanitishga xizmat qiladi. O‘zbekiston tarixiy merosni saqlash, turizmni rivojlantirish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash bo‘yicha Markaziy Osiyoda yetakchi davlat sifatida tanilgan.

Shuningdek, O‘zbekiston hududida tarixiy shaharlar bosh rejasi va menejment rejaları xalqaro standartlar asosida ishlab chiqilmoqda. Bu esa davlat va nodavlat tashkilotlar faoliyatini samarali yo‘naltirish, xalqaro tajribani o‘rganish va madaniy merosni saqlash bo‘yicha milliy tizimni rivojlantirish imkonini beradi. Hozirgi kunda YUNESKO bilan hamkorlikda moddiy va nomoddiy meros obyektlarini asrashga doir turli xalqaro anjumanlar va seminarlar muntazam tashkil qilinmoqda. Bu tadbirlar madaniy yodgorliklarni muhofaza qilish, xalqaro tajribani o‘rganish va milliy tizimni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, O‘zbekistonning moddiy va nomoddiy madaniy meros obyektlarini saqlash, tarixiy shaharlarni boshqarish va turizmni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan ishlar mamlakatning ilmiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ular nafaqat tarixni saqlash, balki xalqaro maydonda O‘zbekistonni tanitish, turizm va madaniy diplomatiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, mamlakat Markaziy Osiyoda tarixiy merosni saqlash va turizmni rivojlantirish bo‘yicha yetakchi davlat sifatida tanilgan.

Xulosa: O‘zbekistonning madaniy merosi va tarixiy yodgorliklari nafaqat mamlakatimiz, balki butun Markaziy Osiyo va dunyo miqyosida katta ahamiyatga ega. Hududimiz qadimiy davrlardan beri turli sivilizatsiyalar to‘qnashuvi va uyg‘unligiga guvoh bo‘lgan bo‘lib, bu esa mamlakatning boy tarixiy, madaniy va diniy merosini shakllantirgan. O‘zbekistonning moddiy va nomoddiy merosi – qadimiy shaharlar, yodgorliklar, arxeologik qazishmalar, masjid va madrasalar, maqbaralar, shuningdek xalqimizning an’anaviy bayramlari, musiqa va san’ati – dunyo miqyosida noyoblikka ega bo‘lib, insoniyat madaniyati taraqqiyotida o‘z o‘rnini topgan.

Mustaqillik yillarida davlatimiz tarixiy shaharlar va yodgorliklarni saqlash,

turizm va madaniy diplomatiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratdi. O'zbekistonning YUNESKOga a'zo bo'lishi va uning butunjahon madaniy merosi ro'yxatiga Xiva, Buxoro, Samarqand va Shahrisabz shahar markazlarining kiritilishi bu boradagi eng muhim qadam bo'ldi. Shu bilan birga, Surxondaryo va Qashqadaryo kabi viloyatlardagi yodgorliklar, Oq Ostona Bobo, Hakim Termiziy majmualari, Qirqqiz saroyi va boshqa tarixiy obidalar xalqaro e'tiborga havola qilinmoqda.

Mamlakatimizda mavjud 7–8 mingdan ortiq tarixiy obidalar, ularning 200 dan ortig'i YUNESKO ro'yxatiga kiritilgan, shaharlar, shuningdek, arxitektura, san'at va arxeologiya ob'ektlari bo'yicha boylikni tashkil etadi. Qashqadaryo va Surxondaryoda esa yodgorliklar qadimiy davrlardan hozirgi kungacha bo'lgan tarixiy bosqichlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, O'zbekiston hududidagi tarixiy shaharlarning bosh rejasi va menejment rejaları xalqaro standartlarga mos ravishda ishlab chiqilmoqda, bu esa madaniy merosni saqlash va turizmni rivojlantirishda samarali tizimni shakllantirmoqda.

Davlat tomonidan qabul qilingan qarorlar – 2019-yil 265-sonli va 2021-yil 119-sonli qarorlar, shuningdek Prezidentning 2018-yil 19-dekabrda qabul qilgan qarori – O'zbekistonning moddiy va nomoddiy madaniy merosini saqlash bo'yicha milliy huquqiy asosni mustahkamladi. Shu tariqa, tarixiy shaharlar, yodgorliklar va madaniy obidalar YUNESKO standartlariga muvofiq muhofaza qilinmoqda, loyihalar kelishilib amalga oshirilmoqda va tarixiy hududlarda qurilish hamda obodonlashtirish ishlarining qonuniyligi ta'minlanmoqda.

Turizm sohasida ham sezilarli rivojlanishlar kuzatilmoqda. Viloyatlar bo'yicha ziyorat, eko, etno va ekstremal turizm yo'nalishlari ochilib, mahalliy va xorijiy sayyohlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratildi. Masalan, Qashqadaryo viloyatida 2020-yilda 7100 nafar xorijiy va 48 000 nafardan ortiq mahalliy sayyohlar tashrif buyurdi. Shu bilan birga, hududning turistik salohiyatini yoritish maqsadida ingliz tilidagi "Inside Kashkadarya" jurnali dunyoga chiqarildi, bu esa mamlakatimizni xalqaro miqyosda tanitishga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonning moddiy va nomoddiy madaniy merosi, tarixiy shaharlar va yodgorliklarining saqlanishi, turizm va xalqaro hamkorlik bilan rivojlantirilishi mamlakatning ilmiy, madaniy, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, O'zbekiston Markaziy Osiyoda tarixiy merosni saqlash, turizm va madaniy diplomatiya bo'yicha yetakchi davlat sifatida tanilgan. Bugungi kunning dolzarb vazifasi – mavjud merosni saqlash va asrash bilan birga, yosh avlodni tarixiy-madaniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash va xalqaro maydonda O'zbekistonni tanitishda davom etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alimardonova Z.M. Modern concept of tourism development in Surkhandarya region // Central Asian Journal of innovations on tourism management and finance.

Vol:02, Issue:02, Feb 2021.

2. Ruziyeva D.I. Ways of development and promoting of cultural tourism in Uzbekistan // Economics and management: theory and practice: Collection of scientific articles. Vol. 2 - Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014.

3. Xashimov M. YUNESKO faoliyatida diniy bag'rikenglik tamoyillari (O'zbekiston Respublikasi misolida): Tar. fan. nomz diss. avtoref. – Toshkent: Toshkent islom universiteti, 2009.

4. Mamatqulov, E. (2022). TARAQQIYOT STRATEGIYASI YANGI O'ZBEKISTONDAGI MA'NAVIY ISLOHOTLAR ASOSI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 950-953.

5. Mamatqulov, E. (2022). YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY MAKONNI YARATISH BORASIDAGI ASOSIY VAZIFALAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(9), 402-406.

6. Saidov, S. (2021). Ibn al-Muqaffaning islom tarjima san'atiga qo'shgan hissasi. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1), 334-337.

7. Saidov, S. (2022). "TADBIR UL-MANZIL" RISOLASI-OILAVIY MUNOSABATLAR UCHUN DASTURULAMAL. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(5-2), 894-897.